

İŞTİRAK

olması halinde ise şerike kısas uygulanır. Cumhurun bu görüşü, mübâşeretle te-sebbübün bir arada olması durumunda aslî cezanın mübâşire yükleneyeceği ilkesi-nin gereğidir (*Mecelle*, md. 90). Mübâşe-reti daha kapsamlı ele alan Mâlikî mez-hebiyle Hanbelîler'de bir görüş ise katilin öldüreceğini bile bile maktulü tutan kim-senin mübâşir fâil sayılması, ona da kısas-ın uygulanması yönündedir. Hatta bu fa-kihler katile yol gösteren, maktulün yerini bildiren ya da suçun işlenmesinde vazge-çilmez önemde bir rol üstlenen, meselâ maktule yardıma gelenlere engel olan kimseye de bu davranışını bilinçli olarak yapması kaydıyla kısas uygulanması ge-rektiğini söylerler.

Had suçlarında iştirak genelde hırsız-lık ve eşkıyalıkta söz konusu olur ve bun-larda da fakihlerin cinayetkine benzer bir yaklaşımı vardır. Meselâ hırsızlıkta Hanefîler başta olmak üzere fakihlerin önemli bir kısmı, suçun kapalı alana gir-me ve malı alıp dışarı çıkarma şeklindeki iki temel eylemine katılmayı ve her bir ortak hakkında malın belli değerde (nisab) olması şeklindeki şartın gerçekleşmiş ol-masını had cezasını gerektiren mübâşe-ret, bunun dışındaki durumları ise ayrıntı-da birçok görüş farklılığı bulunsa da ge-nelde ta'zîri gerektiren tesebbübün işti-rak sayma eğilimindedir. Bunun sebebi hadlerin şüpheyle düşmesi ve ceza hu-kukunda şüpheden sanığı yararlandırma ilkesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʿ, “Ukûl”, 18; Buhârî, “Diyât”, 21; Tirmizî, “Diyât”, 8; Kâsânî, *Bedâʿiʿ*, VII, 33-97, 175-191, 233-327; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, Kahire 1389/1969, VIII, 289-292; *Mecelle*, md. 90, 92-93; Abdülazîz Âmir, *et-Taʿzîr fi ş-şerʿiʿa-tiʿl-İslâmiyye*, Kahire 1389/1969; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşrîʿuʿl-cinâʿiyyüʿl-İslâmî*, Beyrut, ts. (Dârüʿl-kâtibiʿl-Arabî), I, 357-379; M. Ebû Zeh-re, *el-Cerîme*, Kahire 1974, s. 403-426; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsûʿatüʿl-cinâʿiyye fiʿl-fık-hiʿl-İslâmî*, Beyrut 1412/1991, I, 130-170; Mah-mûd M. Abdülazîz ez-Zeynî, *Naẓariyyetüʿl-İsti-râk fiʿl-cerîme*, İskenderiye 1993; Gays Mah-mûd el-Fâhîrî, *el-İştirâküʿl-cinâʿî fiʿl-fıkhiʿl-İs-lâmî*, Bingazi 1993; “İştirâk”, *Mu.F*, XI, 270-371; “İştirâk”, *Mu.F*, IV, 309-311.

AHMET AKGÜNDÜZ

İŞTİRÂKİYYE

(bk. SOSYALİZM).

İŞTİYAK

(bk. ŞEVK).

İTAAT

(الإِطَاعَة)

Meşrû emir
ve isteklere uyma anlamında
bir terim.

Sözlükte “baş eğmek, emredileni yeri-ne getirmek, söz dinlemek” anlamındaki *tavʿ* kökünden türemiş olup aynı mânayı taşır. Aslında masdar ismi olan *tâat* de *itâat* gibi kullanılır (*Kāmus Tercümesi*, “ṭʿa” md.). İtaat kelimesi Kurʿanʿda geç-memekle birlikte üç âyette taat ismi yer almakta, bundan başka yedisi isim, di-ğerleri fiil kalıplarında olmak üzere itaat kavramı seksen beş yerde geçmekte, kırk iki âyette de aynı kökten gelip “güç yetir-mek” mânasından kullanılan *istitâat* kav-ramı yer almaktadır (M. F. Abdülbâkî, *el-Muʿcem*, “ṭʿa” md.). Bundan dolayı taat-in bir Kurʿan terimi olmadığı yolundaki anlayış isabetli görünmemektedir (*El*² [İng.], X, 1). Kurʿan-ı Kerimʿde aynı anlam-da veya yakın mânada kullanılan *dîn*, *is-lâm*, *semʿ*, *birr*, *tebaʿ* vb. kelimeler de itaatın vahyî bildirimin temel kavramla-rından biri olduğunu göstermektedir.

Bir âyette itaat edilmesi gerekenler Al-lah, Allahʿın resulü ve yöneticiler olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır (en-Nisâ 4/59). Buna, diğer âyetlerde “ih-san” ve “birr” kelimeleriyle ifade edilen anaya babaya itaatı de eklemek mümkündür (el-İsrâ 17/23; Meryem 19/14, 32). Şüphe yok ki Allahʿa itaat kavramın esasını oluşt-urur. Kurʿanʿa göre bütün olarak fizikî dünya mutlak bilgi ve kudretle onu yara-tana itaat etmektedir (Fussilet 41/11; er-Rahmân 55/6). Kurʿanʿda ayrıca bu itaa-tın anlam çerçevesiyle yakın ilişkisi bulu-nan “esleme” fiili geçmekte (Âl-i İmrân 3/83) ve kâinatta tevhidin sağlanması in-sanın da yaratıcısına itaat etmesiyle ger-çekleşeceğinden insan birçok âyette Al-lahʿa itaate çağırılmaktadır. Beşerî açıdan itaat fiili, tabii ve bilinçli bir canlı olan in-san için kaçınılmaz bir davranış biçimi ol-makla birlikte itaatın objesini seçme ko-nusunda insan özgür bırakılmıştır. Bu dünyada yalnızca insan bir varlığa itaat etme veya etmeme serbestliğine sahip-tir. Nitekim itaatle ilgili âyetler incelen-diğinde insanların Allahʿın dışında farklı konumda gördükleri bazı kişi ve grupla-ra itaat ettikleri de görülmektedir (el-Ahzâb 33/66-67).

Kurʿanʿda peygambere itaat genellikle Allahʿa itaat emrinin hemen arkasından gelmektedir. Bir yerde Allahʿa ve Resu-

lûʿne itaat emrinin ardından peygambe-re itaatın zorunluluğu ayrıca belirtilmiş-tir (en-Nûr 24/54). Allahʿa itaatın gerçek-lik kazanması, Oʼnun buyruklarını insan-lara açıklayan ve bunlara uymanın örnek-lerini kendi yaşantılarıyla gösteren pey-gamberler vasıtasıyla mümkün olacağından bazı âyetlerde peygambere itaatle Allahʿa itaat özdeş kılınmıştır (Âl-i İmrân 3/31; en-Nisâ 4/80). Kurʿan-ı Kerim, pey-gamberlerin kendilerine itaat edilmesi için gönderildiğini ifade eder ve hidaye-tin ancak onlara uymakla gerçekleşece-ğini haber verir. Peygamberlere itaatın meşruiyeti onların ilâhî vahye mazhar olu-şundan kaynaklanır, zira onlar da diğer insanlar gibi beşerî özellikler taşır. Pey-gamberler de Allahʿa itaatle emrolunmuş (el-Enʿâm 6/14), onların da kâfir ve mü-nâfıklara uymamaları istenmiştir (el-Ah-zâb 33/1).

Allahʿa ve Resulüʿne itaati emreden bazı âyetler itaatın imanın bir sonucu ve mümin olmanın temel özelliği olduğunu belirtir (el-Enfâl 8/1; en-Nûr 24/51). Bu özelliğe sahip bulunanların mükâfatları da şu şekilde bildirilir: Zemininden ırmak-lar akan cennetlere yerleştirilmeleri (en-Nisâ 4/13), yaptıkları iyi amellerin mükâ-fatını eksiksiz olarak görmeleri (el-Hucu-rât 49/14), Allahʿın lutfuna mazhar kıldığı peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâ-lihlerle beraber bulunup ebedî kurtuluşa ermeleri (en-Nisâ 4/69; el-Ahzâb 33/71).

İtaat konusundaki âyetlerin incelenme-sinden, bu görevin şuursuzca değil Allah ve Resulüʿnün çağrısının iyi bir şekilde an-laşılması ve mesajın gerçek mânada kav-ranması ile yerine getirilebileceği anlaşı-lır. Nitekim dört âyette itaat fiili “semi-nâ” (dinleyip kavradık) fiilinden sonra yer almış (el-Bakara 2/285; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/7; en-Nûr 24/51) ve bu durumun, itaat fiilinin anlayıp kavrama üzerine bina edilmesinin gerektiğini vurguladığı kabul edilmiştir.

Kurʿanʿda Allah ve Resulü ile birlikte müslüman toplumun değerlerini payla-şan yöneticilere de (ülûʿl-emr) itaat edil-mesi emredilmiştir (en-Nisâ 4/59). İslâm dininin toplumun her kesiminde adaleti tesis etmeyi hedef alması, yöneticilerle yönetilenler arasındaki ilişkiye dair düzen-lemeler getirilmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede yöneticilere itaat, yönetilenle-rin sorumluluk alanına giren önemli bir dinî görev olmaktadır. Nitekim kendisi de bir idareci olan Hz. Peygamber, Vedâ haccı sırasında irad ettiği hutbede cen-ne-te girebilmek için yerine getirilmesi ge-

reken görevleri Allah'tan korkmak, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve devlet adamlarına itaat etmek şeklinde özetlemiştir (*Müşned*, V, 251; Tirmizî, "Cum'a", 81). İslâm'da kabul edilen genel ilkeye göre insan toplulukları kural olarak barış ve anlaşma halinde yaşamalıdır (el-Bakara 2/208; el-Enfâl 8/61). Fert ve toplum arasındaki münasebet itaat statüsünde olacaksa bunun "mâruf" çerçevesine girmesi gerekir. "Bilinen, tanınan, yadırganmayıp benimsenen şey" mânasına gelen mârufun Kur'an'daki kullanılışları çerçevesinde "akıl kabul ettiği, dinin benimsediği, insan tabiatının ve toplumun uygun gördüğü fiil ve davranış" diye anlaşılmaya mümkündür (*DİA*, XI, 138-139). Yaygın bir söyleyişle, "Yaratana âsi olunacak yerde yaratılmış itaat yoktur" şeklinde ifadesini bulan kriter birçok rivayette Hz. Peygamber'e nisbet edilmiştir (*Miftâhu künûzi's-sünne*, "e'imme" md.).

Sağlıklı bir toplum meydana getirmeyi öngören İslâm dini, aile kurumuna ve aile fertleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine önem vermiş, bu çerçevede çocuklarla ebeveyn arasındaki münasebetin düzenli bir şekilde kurulup işlemesiyle ilgili kuralları getirmiştir. Kur'an'da ana babaya itaati emreden âyetlerde itaat, dış görünüşü kurtarmak için gösterilecek uyumlu bir davranış olarak değil gönül hoşluğuyla yerine getirilecek bir ödev biçiminde telakkî edilmiştir. Bu sebeple birçok âyette "bir" ve "ihsan" kelimeleri kullanılarak onlara karşı nezaketle davranılması emredilmiştir. İslâm geleneği içinde ayrıca büyüklere, eğitim ve öğretime katkıda bulunan hocalara ve âlimlere karşı itaat etmek de bir erdem olarak görülmüştür. Öte yandan İslâm dini aile içinde eşlerin karşılıklı bazı haklara sahip olduğunu belirtmiş, aralarındaki asıl bağı ise sevgi ve saygının oluşturduğunu ifade etmiştir (el-Bakara 2/228; er-Rûm 30/21). Ancak Kur'an, aile reisliği yetki ve sorumluluğunu koyduğu ahlâk ve adalet ilkele-ri çerçevesinde erkeğe vermiştir (en-Nisâ 4/34; krş. Buhârî, "Ahkâm", 1; İbn Mâce, "Nikâh", 5; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40).

Kur'an-ı Kerim'de itaat edilmesi emredilenler yanında itaat edilmemesi istenen kişi ya da gruplardan da söz edildiği görülmür. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Kâfirler ve münafıklar (el-Ahzâb 33/48), ısrarlı direnişleri ve inatları yüzünden kalpleri Allah'ı anmaktan alıkonulmuş olanlar, nefsanî arzularına uyup işlerinde aşırıya gidenler (el-Kehf 18/28),

kötü ahlâklılar ve günahkârlar (el-Kalem 68/10-13), Allah'ın koyduğu sınırları aşanlar (eş-Şuarâ 26/151), yönetimleri altında bulunan kimseleri Allah yolundan uzaklaştıran gruplar (el-Ahzâb 33/64-68). Kur'an bunlara itaati doğrudan bir inanç meselesi olarak ele almakta ve bu hususta yapılan uyarıyı dikkate almayanların durumunu Allah yolundan bir kopuş olarak değerlendirmektedir (Âl-i İmrân 3/99-104; el-En'âm 6/116-117, 121).

Allah'a itaatın mahiyeti ve neleri kapsadığı konusu kelâm ekolleri tarafından ele alınmış ve bazı farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Mu'tezile âlimlerine göre Allah'a itaat etmek O'nun murad ettiği ne uymak anlamına gelir. Allah, adaleti gereği küfür veya günahlara değil sadece iyi fiilleri dilemektedir. Böylece Mu'tezile âlimleri, Allah'ın iradesiyle emri arasında fark görmeyerek bu ikisini aynı kabul etmektedir. Buna göre Allah'ın emrine itaat etmek O'nun bu emri murad ettiğinin bilinmesi sebebiyledir. Dolayısıyla Allah'ın doğrudan fiilî bir emri söz konusu olmasa bile yazılı, sözlü veya bunların dışında herhangi bir şekilde o fiili murad ettiği bilinirse buna uymak itaat kapsamına girer. Sünnî kelâm âlimleri ise Mu'tezile görüşünün aksine Allah'a itaatı O'nun emirlerine uymak şeklinde anlamaktadır. Çünkü Allah, mutlak kudret sahibi olduğu için insanın kötü fiilleri dahil olmak üzere mevcut olan her şeyi murad etmektedir. Buna göre Allah'ın iradesiyle emri arasında fark bulunduğundan Allah'a itaat O'nun murad ettiklerine değil sadece emirlerine uymak demektir (Kâdî Abdülcebbâr, VI/1, s. 39-40; Abdülkâhir el-Bağdâdî, s. 267). Kâdî Abdülcebbâr'ın, vâcib ve mendup olan bütün fiilleri itaat kapsamına alıp muhab çerçevesine girenleri dışarıda bırakması karşılıklı Abdülkâhir el-Bağdâdî itaati dört kategoride ele almakta ve bunları iman esaslarını kalben benimsemek, bu kabulü bir defa olsun dille ikrar etmek, farzları yerine getirip günahlardan kaçınmak ve nâfile ibadetlerde bulunmak şeklinde sıralamaktadır (*Uşûlû'd-dîn*, s. 268).

Kavramla ilgili olarak kelâm âlimlerinin tartıştığı konulardan biri de Allah'a gereği gibi iman etmeyen ve fiillerinde O'na yaklaşma amacı taşımayan kimselerin yapmış olduğu işlerin itaat kapsamına girip girmediği meselesidir. Mu'tezile kelâmcılarının çoğunluğu, Allah'a itaat kasıtlı gerçekleşmeyen fiillerin itaat çerçevesinde düşünülemeyeceği görüşündedir. Ebûl-Hüzeyl el-Allâf gibi bir kısım Mu'te-

zilî âlimler ise Allah'ı tanımayan ve O'na iman etmeyen bir kimseden de itaat kapsamına girecek fiillerin sâdir olabileceğini kabul etmektedir. Ehl-i sünnet kelâmcıları da itaatın geçerliliğini iman esaslarının benimsenmesi şartına bağlamıştır. Buna göre mümin olmayan bir kişinin itaati ancak Allah'ı tanıma noktasında göstereceği fikrî ve ilmî gayretle alâkalı olup bunun dışında kalan fiilleri itaat sayılmaktadır (Eş'arî, s. 429-430; Kâdî Abdülcebbâr, VI/1, s. 40; Abdülkâhir el-Bağdâdî, s. 267).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "dyn", "tv'a" md.leri; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "dyn", "slm", "sm'a", "tb'a", "tv'a" md.leri; *Lisânü'l-'Arab*, "tv'a" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 495-497, 583-584; *Kâmus Tercümesi*, "tv'a" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "tv'a", "vâlideyn" md.leri; *Miftâhu künûzi's-sünne*, "e'imme", "rahîm" md.leri; *Müşned*, V, 251; Buhârî, "Edeb", 1, "Ahkâm", 1, 4, "Nikâh", 94; Müslim, "İmân", 137, 143, 144, "İmâre", 39; İbn Mâce, "Nikâh", 5; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40; Tirmizî, "Cum'a", 81; Kindî, *Felsefî Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 1994, s. 114-115. Hayyât, *el-İntişâr*, s. 57-59; Eş'arî, *Ma'kâlât* (Ritter), s. 429-430, 447; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Ma'kâlât*, s. 70, 96-97, 157; Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, VI/1, s. 39-42; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlû'd-dîn*, Beyrut 1401/1981, s. 251-252, 267-268; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, VII, 118-119; X, 115-122; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1075-1080, 1374-1380; III, 2092; Daniel Gimaret, "Tâ'a", *EI²* (İng.), X, 1-2; Mustafa Çağrırcı, "Emir bi'l-mâ'rûf nehiy ani'l-münker", *DİA*, XI, 138-139.

ÖMER MAHİR ALPER

İTÂB (العتاب)

Bazı davranışlarından ötürü
peygamberlerin ilâhî tenkit
ve uyarıya muhatap
olmaları anlamında kelâm terimi
(bk. İSMET).

İTALYA

Avrupa'da ülke.

- I. FİZİKİ ve BEŞERÎ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. İSLÂM DÜNYASIYLA İLİŞKİLERİ
ve SÖMÜRGEÇİLİK FAALİYETLERİ
- IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET
- V. İTALYA'DA İSLÂM ARAŞTIRMALARI

Kuzeyde Orta Avrupa'ya dayanan, güneydoğu yönünde Akdeniz'e girmiş çizme biçiminde bir yarımada ile Sicilya ve Sardinya adalarından oluşur; yüzölçümü